

UDC: [82.091-3:159.964.2]-055.2

АННА ГАВАЛЬДА І ОКСАНА ЗАБУЖКО: ПСИХОАНАЛІТИЧНИЙ АСПЕКТ СУЧАСНОЇ ЖІНОЧОЇ ПРОЗИ

Світлана Натяжко

Аспірант,
Кафедра теорії літератури та зарубіжної літератури,
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки (УКРАЇНА),
43025, м. Луцьк, пр. Волі, 13,
e-mail: natyazhkova@mail.ru

РЕФЕРАТ

Мета. У статті йдеться про важливість та актуальність дослідження психоаналітичного нарративу. Розглянуто особливості психоаналітичного нарративу у художніх творах жінок-письменниць сучасності та на основі досліджень доведено успішність використання методу психоаналізу при аналізі сучасної літератури. **Дослідницька методика.** Основним методом дослідження є метод психоаналізу. Завдяки цьому методу обґрунтовано психологічну природу художньої літератури сучасності. Також при дослідженнях використано компаративний аналіз, що забезпечив порівняльне вивчення особливостей психоаналітичного нарративу, який кладеться в основу творів французької письменниці А. Гавальди та української авторки О. Забужко. **Результати.** У статті розглянуто «феномен жіночої прози» сучасності, окреслено основні характеристики жіночого письма. Проведено компаративний аналіз творів двох сучасних письменниць: української – О. Забужко та французької – А. Гавальди. На основі результатів експертизи їх творів доведено психологічну основу й наповненість творів сучасної художньої літератури, написаних авторками-жінками, та аргументовано використання методу психоаналізу при їх інтерпретації. **Наукова новизна.** Незважаючи на своє широке використання у сучасній літературі, психоаналітичний нарратив досі залишається практично зовсім недослідженою категорією у літературознавчих розвідках. З цією метою здійснено аналіз творів сучасної літератури, у яких психоаналіз умисно закладений у підтекст. **Практичне значення.** Дана стаття може бути використана для глибших дослідження психоаналітичних особливостей жіночого письма, застосування потужної бази психоаналізу у вивченні жіночого нарративу та для аналізу художньої літератури за допомогою психоаналітичного методу.

Ключові слова: психоаналітичний нарратив, метод психоаналізу, жіноче письмо, психологізм, сучасна література.

ANNA GAVALDA AND OKSANA ZABUZHKO: PSYCHOANALYTIC ASPECT OF MODERN FEMALE PROSE

Svitlana Natyazhko

Postgraduate student,
Department of the Theory of Literature and Foreign Literature,
Lesya Ukrainka Eastern European National University (UKRAINE),
43025, Lutsk, 13, Volya Avenue,
e-mail: natyazhkova@mail.ru

ABSTRACT

Aim. The article deals with the importance and relevance of psychoanalytic narrative's research. Features of psychoanalytic narrative in the modern women-writers' fiction are described and on the basis of studies the success of using the method of psychoanalysis for the analysis of contemporary literature is proved. **Methods.** The

main research method is the method of psychoanalysis. Thanks to this method the psychological nature of contemporary fiction is reasonably justified. Also the comparative analysis is used for researching, it provided a comparative studying of psychoanalytic narrative that forms the basis of the works of French writer A. Gavalda and Ukrainian author O. Zabuzhko. **Results.** In the article «the phenomenon of modern female prose» is circled, main characteristics of women writing is defined. It is made the comparative analysis of the works of two contemporary writers: Ukrainian – O. Zabuzhko and French – A. Gavalda. According to the results of the examination of their works the psychological background and fullness of contemporary works of fiction written by authors-women are established and the use of the method of psychoanalysis is argued in their interpretation. **Scientific novelty.** Despite its widespread using in modern literature a psychoanalytic narrative still remains almost completely unexplored category in literary studies. To this end the analysis of contemporary works of literature, in which psychoanalysis is deliberately set in the subtext, is realized. **The practical significance.** This article may be used for deeper studies of psychoanalytic particularities of the women writing's nature, of a powerful database application of psychoanalysis in the studies of the women narrative and to analyze literature with the help of the psychoanalytic method.

Key words: psychoanalytic narrative, method of psychoanalysis, women writing, psychological insight, modern literature.

Феномен жіночої прози 80-90-х рр. ХХ – початку ХХІ століть визначається актуалізацією в ній гендерної проблематики, художнім осмисленням ролей жінки в патріархальному суспільстві та можливостей їх зміни, утвердженням у ній нової концепції особистості жінки, відмінної від тої, що вибудовується в прозі письменників-чоловіків. Образ « нової героїні », створений у жіночій прозі порубіжжя, ніби уже й не дивує сучасного читача, але й водночас привертає увагу літературознавців та спонукає до безумовного його вивчення. Погоджуємось з Г. Улюрою, що « жінки-прозаїки знакове і деякою мірою передбачуване явище, зумовлене специфікою сучасного літературного процесу як постколоніального етапу буття національної літератури » [6, с. 65].

Теорія жіночої мови зародилася у французькій феміністичній літературній критиці, з якою пов'язують імена С. де Бовуар, Л. Ірігрей, Ю. Крістевої. Нова, третя, хвиля фемінізму, що розпочалася в другій половині 90-х років, піднесла твори авторів – жінок на один щабель із « чоловічими ». На цьому етапі жінки стали власницями незалежних видавництв, що відкрило нові обрії для молодих талановитих письменниць. Крім того, своїм завданням вони вважали відродження забутих жіночих літературних постатей. Таким чином, жіночі видання – це не лише трибуна, а насамперед можливість самовисловлення і самоствердження. Сучасні літературознавці звертаються до аналізу жіночої творчості, цікавляться інтелектуальним досвідом письменниць різних літературних епох, що представлено у працях як закордонних, так і вітчизняних дослідників. Серед них: В. Агеєва, Т. Гундорова, Н.Зборовська, І. Жеребка, Л. Таран, Г. Брандт, Е. Левінас, Е. Сікс та К. Готьє. Паралельно здійснюються спроби характеристики сучасної жіночої прози.

Розвиваючись у контексті протиставлення традицій і новаторства, паралелізму реалізму, модернізму, постмодернізму, відбиваючи конгломеративність літературного процесу перехідної епохи, репрезентуючи трансформацію європейських мистецьких тенденцій, а також « інше » – жіноче світобачення, жіноча проза – явище глибоко індивідуалістичне, неоднорідне й строкате за своєю природою. Основними характеристиками, які окреслюють сучасну жіночу прозу є: жіноча суб'єктивність, сповідальність, відвертість, безпосеред-

ність, автобіографічність, психологізм письма, емоційність стилю, фрагментарність, жіноча модель образної та наративної систем. Спираючись на вищезазначені ознаки, можна стверджувати, що саме з жіночим письмом в літературу приходить психологічна природа творів. Проблеми жіночої суб'єктивності, інтерпретації психоаналітичних ідей вивчали та досліджували С. Кофман, С. Файерстоун, Дж. Мітчел, К. Мілет, Т. Мой, М. Якобус, Б. Фрідан.

Згадаймо відомий вираз англійського письменника Г. Честертона: «Психоаналіз є сповіддю без відпущення гріхів». Тому, на нашу думку, застосування методу психоаналізу для аналізу творів сучасної художньої літератури виявиться продуктивним та кине нове світло на взаємодію психоаналізу та літературознавства. Адже, як наголошує А. Печарський, «існує спільна проблематика парадигматичних відносин у сучасному психоаналізі та літературознавстві: дилема „незавершеного терапевтичного процесу“, незлагодженості теорії і практики» [5, с. 45]. Тим паче, що можна вже спостерігати суперечки науковців стосовно практичного застосування положень науки З. Фройда у феміністичній літературі. Так, з одного боку, заслугою Фройда теоретики фемінізму визнають те, що саме він увів у сучасну культуру феномен жіночого як центральний, адже до цього жіноче перебувало на периферії. Жіноче у Фройда співставляється з „параметром несвідомого, і саме несвідоме як втілення жіночого він поклав в основу психоаналітичної теорії” – пише І. Жеребкіна [9, с. 68].

А з іншого боку, з цього приводу Карен Хорні у статті «Відхід від жіночності» писала, що «психоаналіз – творіння чоловічого генія, ті, хто розвивав його ідеї, були чоловіками, цілком природна і закономірна їхня орієнтація на чоловічу психологію і немає нічого дивного в тому, що розвиток чоловіків їм більш зрозуміло, ніж розвиток жінок» [4].

Отож, завдання, яке ми ставимо перед собою, полягає у тому, що довести психоаналітичну природу художніх творів сучасної жіночої літератури, а, отже, обґрунтувати ефективність методу психоаналізу у дослідженні сучасної літератури.

Матеріалом для дослідження слугували твори двох сучасних авторок: української – О. Забужко та французької – А. Гавальди. Чому саме ці дві письменниці? По-перше, вони рівноцінно популярні; по-друге, належать до епохи піку феміністичних творінь; по-третє, проблематика їх творів спрямована допомогти сучасному читачу. Роман «Польові дослідження з українського сексу» О. Забужко, як і сто років тому новела О. Кобилянської «Природа», скандалізувала «пристойне товариство», звикле до стереотипів, у тому числі й літературних. Щось схоже зробила А. Гавальда своєю збіркою «Мені хотілося б, щоб мене хто-небудь де-небудь чекав», продовживши літературну традицію Французи Саган.

Стрижнем проблематики їхніх творів стає людина з її зануренням у житейські перипетії, щоденні колізії та боротьбою за власну індивідуальність. Драматизм цієї боротьби нерідко підсилюють мотиви розгубленості, роздвоєності, розчарування, самотності героя. Відповідно до нових естетичних тенденцій жінки-письменниці не схильні ідеалізувати образ людини. Навпаки, їх більше цікавлять такі стани психіки, які дозволяють передати невпевненість,

вагання або екзистенційний сумнів у людській істоті. Із заглибленістю в неоднозначний, суперечливий, мінливий внутрішній світ індивіда втратило актуальність і одновимірне трактування героя як позитивного чи негативного. Переживання у їхніх творах стає тим елементом, який живить художній конфлікт («Сестро, сестро» О. Забужко, «Тест на вагітність» А. Гавальди). Нерідко воно також визначає композицію твору, «цементує» специфічну сюжетну основу, що виступає на місці раніше чітко організованої сюжетної дії. Неврози, істерії, психологічні травми характеризують суспільство, описане у творах О. Забужко і А. Гавальди. «Психоаналіз і є тою недугою, від якої він береться нас вилікувати» (відомий вислів австрійського новеліста К. Краус). Хоча Е. Хемінгуей був скептично налаштований стосовно терапевтичної ефективності психоаналітичної науки. Часто такі погляди є свідченням творчого егоцентризму людини та її неспроможності до критичного самоаналізу.

О. Забужко і А. Гавальда – письменниці різних аудиторії. Коли українська авторка більш тяжіє до інтелектуально розвиненого, освіченого, начитаного читача, то Гавальда звертається до звичайної, пересічної людини. Один із журналістів у статті «Не руш моїх кіл...» пише, що Забужко – «перший правдивий літературний представник в українському шоу <...> може також великою мірою слугувати за ілюстрацію і зразок того, як важко виживати за умов тотальних кисневих порожнин, що зустрічаються в навколишніх інтелектуальних мас-медія-полях, більш того – як правильно і ощадливо ці порожнини заповнювати, зберігаючи при цьому кислотно-лужний баланс» [10]. А Т. Гундорова у своїй статті «Постколоніальний роман генераційної травми та постколоніальне читання на Сході Європи», висловлюючись про роман Забужко «Польові дослідження з українського сексу», ніби цим сам визначає всю творчість письменниці: «Роман Забужко нагадує ситуації колоніального гвалтування жінки та покорення чоловіка, а також антиколоніальний спротив насильству, у якому поєднуються демонічна чуттєвість, безсилля та помста. Героїня шар за шаром знімає ґрунт із минулого, аналізує симптоми колоніальної хвороби, яку сама називає виживанням, що підмінює собою повноцінне життя, і ставить діагноз сучасному українству, яке пережило тоталітарну травму: аутизм, шизофренія, інфантильність» [3, с. 40].

Інша справа з романами французької авторки Гортаючи «сторінки» Інтернету, наштовхуєшся на купу схвальних відгуків. Всі вони одноставні в тому, що ці тексти легко читати і сприймати. Одразу ж вимальовується асоціація – романи для домогосподинь, зрештою, саме ці жінки й становлять, головним чином, її читацьку аудиторію.

Проте це не впливає на якісь їх творів. Озброївшись психоаналізом, О. Забужко і А. Гавальда створюють вартісні психоаналітичні наративи. Акцент у творах авторок поставлено на інтровертній сфері, на психології героя, його екзистенції, переважає зображення кризових станів людини (фобії, манії, депресії). Так, Забужко піднімає своєю творчістю морально-етичні, екзистенційно-філософські, соціально-психологічні проблеми, які торкаються суспільства загалом («Казка про калинову сопілку», «Інопланетянка», ті ж «Польові дослідження»), але вона водночас у цих творах в історії хвороби одного героя»

проектуються психічні хвороби людства. А. Гавальда робить ідентичне. Вона так само «розкручує» хворобу, яка може виникнути щохвилини внаслідок складнощів повсякденного життя. Єдине те, що французенка намагається допомогти кожному пересічному читачу, а не народу загалом. Однак і О. Забужко, і А. Гавальда виступають вправними психоаналітиками і надають своїй літературі психотерапевтичного ефекту: Забужко – на рівні нації, Гавальда – на рівні однієї людини. Для порівняння візьмемо повість «Я, Мілена» О. Забужко та новелу «Епілог» А. Гавальди. Героїні обох творів – творчі жінки. Мілена – працює на телебаченні, Маргарита – починаюча письменниця. Усе в їхньому житті йде за планом: обидві мають сім'ю, роботу, дім, проте прагнуть до чогось більшого. Вводячи два емоційно протилежні (Мілена – сильна, вольова, така собі бізнес-леді, Маргарита – спокійна, чуйна, трохи слабка домогосподарка) образи жінки, авторки досягають того самого ефекту – допомогти читачу, а, як наслідок, всій нації, у розумінні та усвідомленні власних проблем, самоаналізі і уникненні побідних травм у реальному житті. Девізом програми, яку вела героїня повісті Забужко можна обрамити наміри двох письменниць: «Допомагати-українській-жінці-знаходити-себе-в-нашому-складному-часі» [8, с. 141].

Героїні Оксани Забужко та Анни Гавальди – жінки, які прагнуть самі творити свою долю, відчувати себе особистістю, поважати себе, поважати свого партнера, як рівного, як товариша. Професія для неї невіддільна від загальнолюдських етичних принципів. Злитість професійного й екзистенційного завдань героїнь стає предметом художнього осмислення в повісті та новелі. Успішна кар'єра – це спосіб самоствердження для героїнь. «Була горда з того, що допомагає всім тим жінкам перекраяти й перешити (ну принаймні перефастригувати <...>) власне горе на такий фасон, коли його вже можна носити, деколи навіть і чепурненько...» – говорить Мілена [8, с. 128]. «Кинула б роботу? Сказала б нарешті все, що думаю про свою колегу Мішлін? Купила би собі блокнотик у шкіряній палітурці, щоб робити нотатки? Почувалася б такою самотньою, такою далекою, такою близькою, такою різною?» – уявляє Маргарита [1, с. 124]. Проте кар'єрний ріст обертається для героїнь трагедією, істерією навіть. Є банальна істина: чоловіки кохають очима. Звісно ж, що очима бачиться лише тіло, а розум – розумом, душа – душею, тож будь-яке намагання жінки виставити перед очі чоловіка свій розум і душу від початку помилкове. У такому «стриптизі» замість твоєї оголеної душі чоловіки будуть розглядати і оцінювати лише тіло. «Насправді з його боку це була лише цікавість. Нічого більше. Він хотів мене побачити. Хотів подивитися, яка я на вигляд. На кого схожа. І все» [1, с. 132] (говорить Маргарита після візиту у видавництво) стає фатальним вироком для сучасної жінки, яка намагається стати на одному рівні з чоловіком. Фемінізм, активізуючи жіночий потяг до влади, нарощує у психології жінки маскулітність, сексуальний інстинкт та інстинкт смерті. Тому він стає руйнівним передусім для жінки, а зрештою – для сім'ї і держави. Саме тому образ екранної Мілени стає смертельним для неї реальної, духовної. Не зумівши усвідомити і прийняти свою проблему, знайти правильний «рецепт лікування», героїня Забужко зникає. Фінал – трагічний. Жінка, яка не

зреалізувала себе у професійному плані не має права на існування: «Звісно, жодних там лікарень, моргів. Боже збав, нічого такого гостросюжетного... бачиться мені... кадр безлюдної нічної вулиці, що нею бредє Мілена <...> І зникає – тобто більше її ніхто не бачить. Ніколи. Ніде» [8, с. 152].

Анна Гавальда показує нам іншу розв'язку ситуації, ми сказали б «шлях лікування»: «Маргарито, життя триває. Удома на тебе чекає гора невідпрацьованої білизни» [1, с. 136]. Завдяки іншим клопотам у житті героїня переживає свою незреалізованість, вони ніби витягують її з жахливих рук депресії, неврозів та істерії.

Варто відзначити, що обидві письменниці випростовують всі прийоми побудови творів з нарративною природою. Романи, повісті, новели виглядають як сеанси психотерапевтичного процесу (власне, тому й пропонуємо визначати їх як психоаналітичні наративи). Згадаймо хоча б «Дівчатка» О. Забужко та «Втішна партія гри в петанк» А. Гавальди, які виглядають як сповіді про минуле з помітним відтінком на теперішнє та майбутнє у долі героїв творів. Мається на увазі зрада, пережита в юні роки і вплив цього відчуття не лише на долю головних героїв, а й долю інших, причетних до них, людей в дорослому віці. Психологічна авторська розповідь (коментарі психологічного стану героя, інтерпретація його вчинків, сповідь, сни, щоденник, видіння) – невід'ємна риса стиль О. Забужко та А. Гавальди. Активними є гомодієгетичний наратор, який нібито звертається голосом героїв до читача (саме завдяки цьому відбувається діалог між автором та реципієнтом) та гетеродієгетичний наратор, який ніби «підслуховує» думки героя у всій їх природності, непередбачуваності (більшість новел французької письменниці); «внутрішній» авто-діалог (розмова героя з самим собою), в якому відчуваються два голоси роздвоєної душі (як і в повісті «Я, Мілена» О. Забужко та «Втішна партія гри в петанк» А. Гавальди) та «ускладнений» монолог (внутрішній монолог, у структуру якого вплетено уявний діалог).

Важливою відмінністю творів О. Забужко та А. Гавальди у психологічному аспекті є те, що українська письменниця виявляється активною пропагандисткою фемінізму. Всі її твори написані від імені жінки і головними героїнями в них виступають жінки. Можна знайти безліч прикладів претензій до чоловіків у повістях та романах української письменниці. «Скульптурний епіграф до цілої хрущовської доби» – так головна героїня Дарця «Дівчаток» описує однокласника [8, с. 38] або ж «Які вони всі... одновимірні, прямолінійні – як задачка на дві дії» – описує всіх чоловіків та сама Дарця [8, с. 65]. А ласкаво-пестливе «пухтик» (так називала Мілена свого чоловіка у повісті «Я, Мілена») звучить якимось претензійно, коли усвідомлюєш скільки часу він проводить перед телевізором.

Новели та романи А. Гавальди, на противагу, розповідають про прості життєві ситуації, у них з легкістю, без будь-яких претензій, натяків, гніву на протилежну статтю. Головними героями її творів часто виступають власне ж чоловіки («Записка про звільнення», «Пригода», «Минали роки»). Твори французької письменниці постають як рівноцінні історії, незважаючи від статті головного персонажа. На наш погляд, тут слід погодитися з Х. Стельмах, яка

пише, що жіноча стаття авторки не робить її твір жіночим автоматично. В такому випадку мова йде скоріше не про реального автора, а про образ автора як художню конструкцію, яка може бути проявлена у творі більше або менше й так само може нести або не нести ознаки своєї статі.

Вертаючись до націоналізму творів цих письменниць, слухним стає спостереження: в той час, коли у Забужко вся творчість просякнута патріотизмом і переживанням за долю українського народу («Господи, як я хочу, аби ми щось побачили, аби нас нарешті почули, і скільки сил вгепала в це діло <...> пів-України з місця зірвати, пів-Америку поманити за собою в Україну (і справді ж була проходила по їхньому континенту, як гаммельнський щуролов із ден цівочкою) – говорить Оксана у «Польових дослідженнях з українського сексу» [7, с. 79]), то Гавальда абстрагується від цієї теми. Лише єдиний раз вона видає своє переживання за долю Франції. Так, у романі «Ковток свободи» авторка хвилюється з приводу проблеми тотального заміщення французів вихідцями з Африки: «Ех, була б моя воля, погрузив би я всю цю наволоч на корабель і пустив би його торпедою на дно!» [2, с. 28]

Отже, підсумовуючи нашу розвідку, можна зробити висновок, що психоаналітичний аналіз творів літератури і художня функція психоаналітичного наративу є однаковою у всіх літературах – письменник-психоаналітик повинен допомогти читачеві розібратися у власних проблемах на прикладах, описаних у його творах. Твори як і української, так і французької письменниць реагують на зміни у суспільному житті, аналізують пройдений народом шлях, показують перспективи розвитку, застерігають від поразок і невдач. Потрібно лише вміти уважно читати і думати.

ЛІТЕРАТУРА

1. Gavalda A. Je voudrais que quelqu'un m'attende quelque part / Anna Gavalda. – Paris : Le diletante, 1999. – 138 p.
2. Gavalda A. L'échappée belle / Anna Gavalda. – Paris : Le diletante, 2009. – 167 p.
3. Гундорова Т. Постколоніальний роман генераційної травми та постколоніальне читання на Сході Європи / Тамара Гундорова // Постколоніалізм. Генерації. Культура / за ред. Т. Гундорової, А. Матусяк. – Київ : Лаурис, 2014. – С. 25–45.
4. Хорни К. Женская психология [Электронный ресурс] / Карен Хорни. – Режим доступа: http://royallib.com/read/horni_karen/genskaya_psihologiya.html#0
5. Печарський А. Сучасний психоаналіз і українська література: аспекти взаємодії / Андрій Печарський // Філологічні семінари. – Київ : 2013. – Вип. 16 : Парадигма сучасного літературознавства : світовий контекст. – С. 40–46.
6. Улюра Г. Коронована сила жіночої руки, або про тих, хто «пише іншу прозу» / Ганна Улюра // Слово і Час. – 2005. – № 3. – С. 65–71.
7. Забужко О. Польові дослідження з українського сексу / Оксана Забужко. – Київ : Факт, 2000. – 116 с.
8. Забужко О. Сестро, сестро : Повісті та оповідання / Оксана Забужко. – Київ : Факт, 2003. – 240 с.
9. Жеребкина И. «Прочти мое желание...». Постмодернизм. Психоанализ. Феминизм / Ирина Жеребкина. – Москва : Идея-Пресс, 2000. – 256 с.
10. Зінченко-Параска В. Не руш моїх кіл... [Електронний ресурс] / Валентина Зінченко-Параска // Громада. – Січень-лютий 2008. – №1 (93). – Режим доступу: http://arhiv.ukrajinci.hu/arhiv/hromada_93/poezija/zabuzsko.htm

REFERENCES

1. Gavalda, A. (1999), *I would like that someone wait somewhere* [*Je voudrais que quelqu'un m'attende quelque part*], The dilettante, Paris, 138 p. (in French).
2. Gavalda, A. (2009), *The beautiful escape* [*L'échappée belle*], The dilettante, Paris, 167 p. (in French).
3. Gundorova, T. (2014), "Postcolonial novel of a generation injury and a postcolonial reading in Eastern Europe", in Gundorova, T. and Matusyak, A. (Ed.), *Postcolonialism. Generations. Culture* ["Postkolonialnyi roman heneratsiinoi travmy ta postkolonialne chytannia na Skhodi Yevropy", *Postkolonializm. Heneratsii. Kultura*], Laurus, Kyiv, pp. 25-45. (in Ukrainian).
4. Horney, K. (1922-1937), *Feminine Psychology* [*Zhenskaia psihologiia*], available at: http://royallib.com/read/horni_karen/genskaya_psihologiya.html#0 (in Russian).
5. Pecharsky, A. (2013) "Contemporary psychoanalysis and Ukrainian literature: aspects of interaction" ["Suchasnyi psykhoanaliz i ukrainska literatura: aspekty vzaiemodii"], *Filolohichni seminary*, No. 16, pp. 40-46. (in Ukrainian).
6. Uliura, G. (2005), "The crowned power of the woman's hands, or about those who 'write the other prose'" ["Koronovana syla zhinochoi ruky, abo pro tykh, khto "pyshe inshu prozu"], *Slovo i Chas*, No. 3, pp. 65-71. (in Ukrainian).
7. Zabuzhko, O. (2000), *Field work in Ukrainian sex* [*Polovi doslidzhennia z ukrainskoho seksu*], Fact, Kyiv, 116 p. (in Ukrainian).
8. Zabuzhko, O. (2003), *Sister, sister: novels and stories* [*Sestro, sestro: Povisti ta opovidannia*], Fact, Kyiv, 240 p. (in Ukrainian).
9. Zhrebkina, I. (2000), "Read my desire...". *Postmodernism. Psychoanalysis. Feminism* ["Prochti moe zhelanie...". *Postmodernizm. Psihoanaliz. Feminizm*], Idea-Press, Moscow, 256 p. (in Russian).
10. Zinchenko-Paraska, V. (2008), "Do not touch my circles..." ["Ne rush moikh kil..."], *Hromada*, No. 1(93), available at: http://arhiv.ukrajinci.hu/arhiv/hromada_93/poezija/zabuzsko.htm (in Ukrainian).

